

ادله اثبات کیفری در اسلام

مبانی و موارد تفکیک از ادله اثبات مدنی

احمد حاجی ده آبادی

www.ketab.ir

پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

ادله اثبات کیفری در اسلام

مبانی و موارد تفکیک از ادله اثبات مدنی

احمد حاجی ده‌آبادی

عضو هیئت علمی دانشکده حقوق

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۳۹۸

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۴۵۰۰۰ تومان

طراح جلد: سید ایمان نوری

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه ادب و هنر

سرشناسه: حاجی ده‌آبادی، احمد، ۱۳۴۹.

عنوان و نام پدیدآور: ادله اثبات کیفری در اسلام: مبانی و موارد تفکیک از ادله اثبات مدنی / احمد حاجی ده‌آبادی.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری: ۳۹۲ص.

شابک: ۶-۴۶۷-۱۰۸-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

عنوان دیگر: مبانی و موارد تفکیک از ادله اثبات مدنی.

موضوع: ادله اثبات دعوی — ایران.

موضوع: Evidence, Demonstrative-- Iran.

موضوع: ادله و شواهد حقوق — ایران.

موضوع: Evidence (Law) -- Iran.

موضوع: گواهی و گواهان — ایران.

موضوع: Witnesses-- Iran.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: KMH ۱۷۸۰

رده‌بندی دیویی: ۳۴۷/۵۵۰۶۴

شماره کتابشناسی ملی: ۵۷۲۱۱۶۳

دفتر مرکزی: تهران، خیابان شهیدبهبشتی، تقاطع بزرگراه

شهید مدرس، پلاک ۵۶ تلفن: ۸۸۵۰۵۳۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

فروشگاه کتاب اندیشه: تهران: خیابان انقلاب، روبروی

درب اصلی دانشگاه تهران، پلاک ۱۲۲۸، تلفن: ۶۶۱۷۵۶۷۰

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

■ فهرست ■

۱۱		بسیگفتار
۱۵		مقدمه
۱۵		الف) اهمیت و ضرورت موضوع و تبیین آن
۱۶		ب) پیشینه تحقیق
۱۶		پ) هدف تحقیق و کاربند آن
۱۷		ت) روش تحقیق
۱۷		ث) تعریف مسئله و بیان سؤالات تحقیق
۱۸		ج) فرضیه‌های تحقیق
۱۹		چ) نوآوری‌های تحقیق
۱۹		ح) نقدهای تحقیق
۱۹		خ) ساختار تحقیق
۲۱		فصل نخست: مشروعیت یا عدم مشروعیت تفکیک میان امور کیفری و مدنی
۲۴		گفتار نخست: موارد و حوزه‌های گسست امور کیفری از امور مدنی و استناد بای حقوقی
۲۵		الف) گسست در موضوع
۲۶		ب) تفاوت در هدف
۲۸		ج) آغاز رسیدگی
۲۹		د) تشویق به سازش در امور مدنی
۳۱		ه) حضور و عدم حضور نهادهای غیرحکومتی
۳۳		و) ضرورت و عدم ضرورت جزم در دعوی
۳۴		ز) ادامه رسیدگی
۳۵		ح) محدوده اختیارات قاضی

- ط) تحصیل کننده دلیل..... ۳۶
- ی) نظام حاکم بر ادله..... ۳۹
- ک) طرفین دعوا..... ۴۰
- ل) شخصیت طرفین و شناخت آن..... ۴۰
- م) تفاوت‌های دیگر..... ۴۲
- گفتار دوم: حوزه‌های گسست امور مدنی از کیفری از منظر فقه..... ۴۳
- الف) تفاوت در حوزه ادله اثبات..... ۴۳
- ب) عدم پذیرش شهادت بر شهادت در امور کیفری..... ۴۴
- ج) عدم پذیرش اقرار غیرقضایی در امور کیفری..... ۴۴
- د) عدم پذیرش اقرار در امور کیفری..... ۴۵
- ه) پذیرش یا عدم پذیرش شهادت تبرعی در امور کیفری..... ۴۵
- و) عدم نیاز صدور حکم در باب حدود مطابق برخی مبانی، برعکس امور مدنی (اصل قضایی بودن امور مدنی)..... ۴۶
- ز) نقش امام - و احیاناً - حکومت در امور کیفری..... ۴۸
- ح) تشویق به سازش..... ۵۰
- ط) شناخت و عدم شناخت شخصیت طرف با طرفین دعوا..... ۵۱
- ی) حاکمیت قاعده در..... ۵۲
- ک) سقوط قهری یا اختیاری مجازات..... ۵۲
- ل) حضور و عدم حضور قاضی تحکیم..... ۵۳
- م) تفاوت‌های دیگر..... ۵۵
- نتیجه..... ۵۶
- فصل دوم: نظام حاکم بر ادله اثبات جرم و موضع نظام حقوق کیفری اسلام و ایران - ۶۱**
- گفتار نخست: مفهوم و ویژگی‌های دلیل..... ۶۲
- الف) مفهوم دلیل..... ۶۲
- ب) ویژگی‌های دلیل..... ۶۶
- گفتار دوم: نظام‌های حاکم بر ادله اثبات؛ تعریف، تفاوت‌ها و ارزیابی آنها..... ۶۷
- الف) تعریف نظام ادله قانونی و نظام ادله معنوی..... ۶۸
۱. سیستم یا نظام ادله قانونی..... ۶۸

۶۹.....	۲. سیستم اقتناع وجدان قاضی یا نظام ادله معنوی.....
۷۰.....	ب) تفاوت‌های نظام ادله قانونی و نظام ادله معنوی.....
۷۲.....	۱. ارزش‌گذاری ادله به‌وسیله قانون یا قاضی (مقام تعیین ارزش ادله).....
۷۵.....	۲. جایگاه و نقش قاضی.....
۷۵.....	۳. هدف؛ فصل خصومت یا کشف حقیقت؟.....
۷۶.....	۴. موضوعیت و طریقیّت ادله.....
۷۷.....	۵. ارزش اقرار.....
۸۲.....	۶. حصر و عدم حصر ادله.....
۸۶.....	۷. خود یکسان یا دوگانه قانونگذار با ادله.....
۸۹.....	۸. بری و عرضی بودن ادله.....
۹۱.....	۹. تفاوت در اثبات امر مورد ادعای مدعی علیه یا متهم.....
۹۴.....	۱۰. وجود عدم ادله پژوهش و استیناف.....
۹۶.....	۱۱. جایگاه علم شخصی قاضی.....
۹۸.....	ج) ارزیابی نظام ادله قانونی و نظام ادله معنوی.....
۹۸.....	۱. نقد نظام ادله قانونی.....
۹۹.....	۲. نقد نظام ادله معنوی.....
۱۰۴.....	گفتار سوم: نظام حاکم بر ادله اثبات دعوی کیفی در اسلام.....
۱۰۴.....	الف) دیدگاه‌ها.....
۱۰۴.....	۱. نظام ادله معنوی.....
۱۱۰.....	۲. نظام ادله قانونی.....
۱۱۴.....	۳. نظام مختلط.....
۱۱۵.....	ب) بررسی نظر برگزیده؛ سیستم ترکیبی.....
۱۱۷.....	۱. پذیرش نظام ادله قانونی.....
۱۱۸.....	۱-۱. مشروعیت اقرار.....
۱۲۴.....	۱-۲. مشروعیت شهادت.....
۱۳۰.....	۱-۳. مشروعیت قسم.....
۱۳۲.....	۱-۴. شواهد دیگری بر قانونی بودن نظام ادله اثبات دعوی کیفی.....
۱۴۴.....	۲. پذیرش نظام ادله معنوی با مشروعیت علم قاضی.....
۱۴۴.....	۲-۱. تبیین محل بحث.....

۲-۲. علم شخصی.....	۱۵۲
۲-۳. علم نوعی.....	۱۷۵
۲-۴. اعتبار یا عدم اعتبار اطمینان.....	۱۸۴
۲-۵. مضربودن علم به خلاف.....	۱۸۵
۲-۶. تحدیدهای علم.....	۱۹۰
۲-۷. تفاوت نظام ادله در امور مدنی و کیفری.....	۱۹۷
گفتار چهارم: نظام ادله اثبات دعوی کیفری در حقوق کیفری ایران.....	۱۹۹
الف) پیش از انقلاب.....	۱۹۹
ب) پس از انقلاب.....	۲۰۲
دیدگاهها.....	۲۰۳
دیدگاه برگزیده.....	۲۰۴
نتیجه.....	۲۰۷
فصل سوم: واکراعی، ادله اثبات کیفری و مدنی.....	۲۰۹
گفتار نخست: اقرار.....	۲۱۱
الف) اشتراط و عدم اشتراط علم و اطمینان به صحت.....	۲۲۰
ب) تجزیه پذیری اقرار مقید و امور کیفری و مدنی.....	۲۲۵
۱. مفهوم اقرار مقید.....	۲۲۷
۲. عدم تجزیه؛ مطلق یا نسبی؟.....	۲۲۹
۳. بررسی حقوقی.....	۲۳۸
۴. بررسی فقهی.....	۲۴۳
۵. اقرار مقید در قتل.....	۲۴۹
ج) عدم اعتبار اقرار غیرقضایی در امور کیفری.....	۲۵۳
۱. تبیین محل بحث.....	۲۵۵
۲. مفهوم اقرار قضایی و غیرقضایی.....	۲۵۶
۳. بررسی قوانین.....	۲۶۰
۴. دیدگاه حقوقدانان.....	۲۶۳
۵. آرای فقها.....	۲۶۴
۶. بررسی تفصیلی ادله.....	۲۶۷

۲۸۱	۷. امکان تجدیدنظر در آرای مبتنی بر اقرار در مراجع بالاتر
۲۸۶	(د) پذیرش و عدم پذیرش اقرار ضمنی در امور مدنی و کیفری
۲۸۷	۱. بررسی فقهی
۲۹۰	۲. بررسی حقوقی
۲۹۳	هـ) عدم پذیرش اقرار مجمل (مبهم) در امور کیفری
۲۹۴	۱. حدود
۳۰۲	۲. جنایات
۳۰۳	(و) تأثیر اقرار در تخفیف مجازات
۳۰۴	۳. احکام اقرار در عفو اقرارکننده به جرم
۳۰۷	(ح) تأثیر اقرار به اقرار نکردن در امور کیفری (حق الله محض)
۳۱۱	ط) امکان اثبات سکوت از اقرار در امور مدنی، برعکس امور کیفری
۳۱۳	ی) امکان اقرار مدنی به وسیله فعل، برعکس اقرار کیفری
۳۱۵	ک) پذیرش یا عدم پذیرش کیل در اقرار در امور مدنی و کیفری
۳۱۶	ل) اشتراط اقرار در امور مدنی به اقرار کننده، برعکس امور کیفری
۳۱۹	م) امکان یا عدم امکان تنفیذ اقرارهای در امور مدنی و کیفری
۳۲۱	ن) عدم پذیرش انکار پس از اقرار در امور مدنی، برعکس امور کیفری
۳۲۱	ق) تفاوت های دیگر
۳۲۲	گفتار دوم: شهادت
۳۲۴	الف) تعداد شاهد
۳۲۵	ب) بلوغ و جنسیت شاهد
۳۲۵	ج) عدم پذیرش شهادت بر شهادت در امور کیفری
۳۲۶	د) تأثیر رجوع شهود پس از حکم و پیش از استیفا بر نقض حکم کیفری، برعکس برخی احکام مدنی
۳۳۴	۱. بررسی فقهی
۳۴۵	۲. بررسی حقوقی
۳۴۸	هـ) عدم تأثیر عروض فسق پس از ادای شهادت بر صلور حکم در امور مدنی، برعکس امور کیفری
۳۴۹	۱. حق الناس

۳۴۹	۲. حق الله.....
۳۵۱	۳. حقوق مشترک.....
۳۵۲	(و) استجاب اجرای حدود و تعزیرات به وسیله شهود، برعکس دعاوی خصوصی.....
۳۵۵	ز) احضار کننده شاهد.....
۳۵۷	گفتار سوم: قسم و قسامه.....
۳۶۰	نتیجه.....
۳۶۱	۱- ایج.....
۳۶۵	منابع.....
۳۶۵	الف) عربی.....
۳۶۹	ب) فارسی.....
۳۷۳	فهرست منابع.....
۳۷۵	فهرست روایات.....
۳۸۱	نمایه اعلام.....
۳۸۵	نمایه اصطلاحات.....
۳۸۹	قواعد فقهی.....
۳۹۱	مواد قانون.....
۳۹۱	☐ قانون مدنی.....
۳۹۱	☐ قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۱۸.....
۳۹۱	☐ قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۷۹.....
۳۹۲	☐ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۷۸.....
۳۹۲	☐ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲.....
۳۹۳	☐ قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰.....
۳۹۳	☐ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲.....
۳۹۴	☐ سایر قوانین.....

پیشگفتار

در پرتو پیرویی انچه ب اسلام ایران، بار دیگر تعالیم متعالی و مرفعی اسلام به عنوان معارف نهج و بخش در عرصه حیات انسان معاصر ظاهر گردید. تجدید حیات اسلام، ان سویر، موجب بیداری و خودباوری ملت های مسلمان شد و از سوی دیگر باعث نمایان شدن سست پایگی مسلک ها و مکاتب بشر ساخته و نظام های مبتنی بر آنها در میان گوناگون ملل گشت.

بایستگی بسط تحقیق و مطالعه سمن منسجم، نظریه پردازی و نوآوری در زمینه مبانی معارف دینی و نظامات اجتماعی مبتنی بر آن و ضرورت پرداخت عالمانه و روزآمد به «حوادث واقعه فکری» به فراخور شرایط کنونی و درخور این رستخیز رهایی بخش و نیز لزوم آسیب شناسی فرهنگ ملی، دفاع درست و دقیق از دین و زدودن پیرایه های موهوم و موهور از ساخت قدسی آن و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل کرده و مسلحان جوان کشور، تأسیس نهاد علمی پژوهشی محض و کارآمدی را فرس می نماید. به اقتضای ضرورت های پیش گفته، حسب فرمایش رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی آیت الله العظمی خامنه ای (مدظله العالی) و با تلاش و تدبیر آیت الله علی اکبر رشاد، «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان نهادی علمی فکری و دانشگاهی - حوزوی در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

پژوهشگاه دارای شخصیت حقوقی مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیردولتی است که اکنون در قالب چهار پژوهشکده «حکمت و دین پژوهی»،

«نظام‌های اسلامی»، «فرهنگ و مطالعات اجتماعی»، «دانشنامه‌نگاری دینی» و چند مؤسسه وابسته، برای تحقق اهداف مذکور در اساسنامه مصوب خود، فعالیت می‌کند.

پژوهشکده نظام‌های اسلامی که مشتمل بر پنج گروه علمی «اخلاق»، «اقتصاد»، «سیاست»، «فقه و حقوق اسلامی» و «مدیریت اسلامی» است، در جهت تحقق اهداف ذیل فعالیت می‌کند:

۱. کشف و طراحی نظام‌های سیاسی، حقوقی، اقتصادی، اخلاقی و مدیریتی اسلام؛
۲. تحقیق و تبیین عالمانه مبانی و مباحث اساسی نظامات اجتماعی اسلام و ارائه الگوهای کاربردی در قلمرو آن؛
۳. آشنایی‌شناسی نظری و کاربردی نظام جمهوری اسلامی ایران و مدرسان به متولیان امر و سیاست‌های برای تحقق کامل‌تر نظام‌های اسلامی؛
۴. بیق‌درستی مسائل مستحدثه به انگیزه گره‌گشایی در زمینه نیازهای نوپدای فقهی؛
۵. پاسخ‌گویی به شبهات مطرح در باب فقه و نظام‌های سیاسی، حقوقی، اقتصادی، اخلاقی و مدیریت اسلام؛
۶. شناخت و نقد علمی و فکری، احکامات معارض.

یکی از حوزه‌های مورد اهتمام گروه فقه و حقوق اسلامی پژوهشکده نظام‌های اسلامی در پژوهشگاه، «فقه و حقوق قضایی (دادرسی)» است. بحث قضا و دادرسی یکی از ضروریات، اجتناب‌ناپذیر زندگی اجتماعی و تعاملات بشری است که در هر زمان و مکانی به شکلی وجود داشته است. در اندیشه اسلامی نیز بحث قضا و دادرسی بسیار مهم و مورد توجه شارع مقدس بوده است؛ بر همین اساس از صدر اسلام توجه ویژه‌ای به این امر مبذول شده است. با وجود این صرف‌نظر از شرایط قضایی، امری بسیار حیاتی و مهم است و البته توجه به طرفین دعوی (خصمین) و شیوه برخورد با آنان و حتی نظام ادله اثبات یکی از مهم‌ترین مباحث در هر نظام قضایی بوده است، موضوع ادله اثبات یکی از مهم‌ترین مباحث در هر نظام قضایی و دادرسی محسوب می‌شود. برای مجازات‌کردن مجرم لازم است ارتکاب عمل مجرمانه همراه با شرایط لازم در دادگاه و برای قاضی به اثبات برسد. درحقیقت علاوه بر ثبوت واقعی جرم که همان ارتکاب عمل مجرمانه است،

ثبوت قضایی آن نیز لازم است که از آن به اثبات تعبیر می‌شود. فقها غالباً میان ادله اثبات در امور کیفری و امور مدنی تفکیک قائل نشده‌اند؛ زیرا اطلاق ادله همچون روایات حجیت اقرار و شهادت و... اقتضای همسانی و یکسانی امور کیفری و امور مدنی را دارد، در حالی که در غالب نظام‌های حقوقی امروزه میان این دو، تفکیک قائل شده، مباحث آیین دادرسی کیفری و ادله اثبات جرم از آیین دادرسی مدنی و ادله اثبات دعاوی مدنی جدا شده‌اند.

پژوهش حاضر با عنوان ادله اثبات کیفری در اسلام (مبانی و موارد تفکیک از ادله اثبات مدنی)، تألیف جناب آقای دکتر احمد حاجی‌ده‌آبادی (دانشیار دانشگاه تهران)، درباره ادله اثبات در امور کیفری است که به عنوان یکی از تحقیقات مطلقاً منسوب گروه در زمان عضویت نامبرده در پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی آغاز شده است. ایشان در این اثر مباحث متعددی مطرح کرده‌اند که برخی از این مباحث، خرد و جزئی است، ولی بی‌شک یکی از مهم‌ترین مباحث کلان این حوزه این است که موضع‌گیری حقوق اسلامی در قبال تفکیک میان امور مدنی و کیفری چیست و آیا می‌توان این تفکیک را پذیرفت؟ یکی از آثار مترتب بر این تفکیک را این گونه می‌توان مطرح کرد که نظام کیفری بر ادله اثبات جرم در نظام حقوقی چیست؟ سیستم ادله قانونی، سیستم ادله معنوی یا سیستم مختلط؟ در جهت تفکیک میان ادله اثبات دعوی کیفری و مدنی، باید از تک‌تک ادله نیز بحث کرد؛ بدین معنا که مثلاً اقرار در امور کیفری چه تفاوت‌هایی با اقرار در امور مدنی دارد؟

براین اساس پژوهش حاضر در سه فصل سامان یافته است: مشروعیت یا عدم مشروعیت تفکیک میان امور کیفری و مدنی (فصل نخست)؛ نظام حاکم بر ادله اثبات جرم و موضع نظام حقوق کیفری اسلام و ایران (فصل دوم) و ارزیابی تفصیلی ادله اثبات دعوی کیفری و مدنی و به تعبیر دیگر واگرایی ادله اثبات دعوی کیفری و مدنی (فصل سوم).

بر خود فرض می‌دانیم از محقق محترم جناب آقای دکتر احمد حاجی‌ده‌آبادی (دانشیار دانشگاه تهران) و همچنین از نظارت علمی اعضای محترم شورای علمی گروه فقه و حقوق اسلامی به‌ویژه ارزیابان محترم اثر حضرت آیت‌الله ابوالقاسم علی‌دوست (عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی) و جناب آقای دکتر محمدخلیل صالحی (عضو هیئت علمی دانشگاه قم) که در به‌ثمر رسیدن این تحقیق ما را یاری داده‌اند، کمال تشکر و قدردانی خود را ابراز نماییم.

درخت امیدواریم خوانندگان فرهیخته این اثر با ارائه نظرات ارزنده خود، ضمن کمک به تکمیل این تحقیق ارزشمند، ما را در ارائه آثار برتر دیگر یاری فرمایند.

گروه فقه و حقوق اسلامی
پژوهشکده نظام‌های اسلامی